

C. Tóth Norbert

Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig

Prozopográfiai esettanulmány egy archontológiai táblával

„Tudd meg – írta 1500. február 11-én Budáról Vingárti Geréb Péter országbíró Csáki Miklós szerémi püspöknek –, hogy abban az időben, amikor a szerémi püspökséget a pécsi püspöktől számodra rendeltem, úgy állapodtam meg a püspökkel, hogy a dombói apátságot, amíg a főesperességedet Várdai Ferenc részére nem adatom, hagyja az ő kezén. Mivel azonban testvérem, az erdélyi püspök a mondott főesperességet akaratom ellenére másnak adta, nem tudok mást tenni, mint hogy az apátságot Ferenc kezén hagyom. Kérlek ezért, hogy ameddig Ferenc részére másik javadalomról – amelyet minél hamarabb remélek megtenni – nem gondoskodom, légy türelemmel.”¹

E rövidke levél nyomán számtalan kérdés vár megválaszolásra: mit keresett a szerémi püspökség a pécsi püspök, a dombói apátság Várdai Ferenc kezén; milyen főesperességet viselt korábban Csáki Miklós, és kinek adta azt az erdélyi püspök; sikerült-e másik javadalomhoz juttatni Várdai Ferencet; továbbá egyáltalán kinek a révén és hogyan került a képbe a későbbi erdélyi püspök?

A kérdésekre adandó válaszokkal azonban haladjunk sorjában. A szerémi püspökség somorjai Lőrinc fia,² Fodor (Kopasz)³ István királyi személynök⁴ 1494. április 5-i halálától⁵

C. Tóth Norbert (1974) – PhD, tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia – Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoportja, ctoth.norbert@gmail.com.

A tanulmány elkészítését az OTKA K 100749. számú pályázata támogatta.

¹ „Sciatis, ut nos tempore illo, quo episcopatum Syrmiensem a domino Quinqueecclesiensi vobis ordinavimus, cum eodem certam fecimus dispositionem, ut videlicet abbatiam de Dombo interim quoad nos archidiaconatum vestrum manibus Francisci de Warda assignare poterimus, apud manus eiusdem relinquemus. Quia vero reverendissimus dominus Transilvanus, frater noster ipsum archidiaconatum preter nostram voluntatem alteri contulit, ideo secus facere non potimus, sed ipsam abbatiam apud ipsum Franciscum reliquimus. Rogamus igitur fraternitatibus vestris paternitatibus, ut interim quoad eidem de alio beneficio providere poterimus, quod cito facere speramus, patientiam habere velitis.” – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 82161.

² *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. I–II. Feltárta, szerkesztette és közreadja †Lukcsics József, Tusor Péter, Fedeles Tamás. Szerkesztőtárs Nemes Gábor. Bp.–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis I, vol. 9–10.) (a továbbiakban Cameralia) I. 272. sz.

³ Végh András: *Buda város középkori helyrajza*. I–II. Bp. 2006–2008. (Monumenta Historica Budapestinensia XV–XVI.) II. 469. sz. (DL 84000.)

⁴ Bónis György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971. 334.

⁵ Antonius de Bonfinis *Rerum Ungaricarum decades I–IV*. Edd. I.(osephus) Fögel, B(ela) Iványi et L(adislaus) Juhász. Lipsiae 1936–1941. V–III–145.

több éven keresztül üresedésben volt,⁶ a jövedelmeit a korabeli gyakorlatnak megfelelően a királyi kincstár részére foglalták le. Ezt, legalábbis a püspökség területéről beszedett tizedet még abban az évben a pécsi püspök, azaz az aktuális kincstartó, Ernuszt Zsigmond⁷ vette bérbe.⁸ Mivel a szerémi püspökség kezdetektől fogva a legszegényebbek közé tartozott, ezért 1455-ben a szentgergelyi, 1473 előtt pedig a dombói apátság (mindkettő Szerém vármegyében) jövedelmeit egyesítették a püspökével.⁹ A jelek szerint tehát a dombói apátság jövedelmeit Ernuszt Zsigmond valamikor 1495 és 1499 között Várdai Ferencnek adta. A probléma, mint látható, akkor keletkezett, amikor a szerémi egyházmegye főpapi székét Csáki Miklóssal – 1499. június 25. előtt már választott püspök¹⁰ – töltötték be, aki érthető módon igyekezett visszaszerezni a püspökség(e) jövedelmeit.

A következő megválaszolandó kérdés Csáki Miklós korábbi javadalmának meghatározása, illetve hogy ki nyerte el azt. Habár elsöre sokismeretlenes feladatnak látszik, mégis viszonylag könnyű helyzetben vagyunk a főesperesség meghatározásában: Csáki 1499. február 19-én még kolozsi főesperes volt.¹¹ A következő kimutatható személy a méltóságban Geréb László püspök titkára,¹² Megyericsi János 1502. július 20-ról adatolható.¹³ Ám mivel a levél szerint a mondott főesperességet a püspök rögvest, ugyan testvére akarata ellenére, eladományozta, így minden bizonnyal Megyericsi már Csáki püspöki kinevezése után, 1499 második felében elnyerte azt. A mondott Miklós nem sokáig maradt a szerémi egyházmegye élén,¹⁴ az 1500. évi György-napi országgyűlésen kibocsátott dekrétum méltóságsorában ugyanis nevével már mint csanádi püspökkel találkozunk.¹⁵ A váltásra azonban hamarabb sor kerülhetett, jöllehet ahhoz, hogy követni tudjuk az eseményeket, vissza kell lépnünk az időben jó pár hónapot.

Az 1499. év felettébb gyászosnak bizonyult a méltóságviselők szempontjából: április közepén a zágrábi püspök, Szentlászlói (Túz) Osvát,¹⁶ nyár végén a veszprémi püspök, Vitéz

⁶ 1494. ápr. 28. (DL 8933.) – 1499. máj. 7. (DL 3634.)

⁷ Személyére lásd Fedeles Tamás: *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). = Püspökök, prépostok, kanonok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből.* Szeged 2010. (Capitulum V.) 105–124.

⁸ „pro decimis Sirmiensibus per regiam maiestatem a domino episcopo Quinqueecclesiensi arendatis in 1494 soluti sunt 2500 [florenos – kiegészítés tőlem: C. T. N.]” – Johann Christian von Engel: *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer.* I. Band. Halle 1797. 43.

⁹ Hervay F. Levente, O.Cist.: *A bencések és apátságaik története a középkori Magyarországon. Történeti katalógus. = Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon.* Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 461–547, 514, 487. Vö. Cameralia II. 935. sz., valamint I. 272–273. sz.

¹⁰ DL 19982.

¹¹ Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban.* Buk., 1979. 308. 1826. sz. (Az adata Hegyi Géza hívta fel figyelmemet.)

¹² Életére legutóbb összefoglalóan lásd Lakatos Bálint: *Egy XVI. századi humanista, Megyericsi János feliratgyűjtései. = ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére.* Szerk. Horváth László, Laczkó Krisztina, Mayer Gyula, Takács László. Bp., 2004. 740.

¹³ DL 30959. (Az adatot Hegyi Gézának köszönöm.)

¹⁴ Az utolsó adatot szerémi püspökségére egy 1500. márc. 25-i privilégium méltóságsorából ismerem (DL 98266.).

¹⁵ *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar I. 1000–1526. évi törvénycikkék.* Fordították és jegyzetekkel ellátták Nagy Gyula, Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta Márkus Dezső. Bp. 1899. (a továbbiakban CJH) 669.

¹⁶ 1499. ápr. 16. (*Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.* [Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba.] Collegit et sumptibus eiusdem civitatis edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Vol. I–XIV. Zagrabiae, 1889–1932. [a továbbiakban Tkalčić] II. 532.) — Személyére és névhasználatára lásd Czövek Zoltán: *Szentlászlói Osvát zágrábi püspök családi és politikai kapcsolatai 1499. évi végrendeletének tükrében.* Fons XX (2013). 455–499, különösen 472.

János,¹⁷ míg karácsonykor a nádor, Szapolyai István¹⁸ hunyt el. Az országnagyok halála a szokott módon jelentős változásokat okozott. Időrendben haladva első lépésként a király, mivel egyelőre nem döntöttek¹⁹ arról, hogy kivel töltsék be a főpapi széket, lefoglaltatta a zágrábi püspökség javait.²⁰ Az egyházi javadalmak adományozásának jogát, azaz a kegyúri jogot elvben a Szentszék gyakorolta, ennek révén ugyanis az uralkodók akaratát a kinevezésekkor korlátozni tudta. Ám a dolog természetéből adódóan, tudniillik a javadalmat elnyerő személy csak az adott terület urának hozzájárulásával nyerhette el és vehette ténylegesen kézbe javadalmát, korán változások történtek e rendszeren, s a gyakorlatban a pápák ezen joga folyamatosan sérült.²¹ Mindez a jelen helyzetre lefordítva annyit jelent, hogy az uralkodók a 15. századtól kezdődően nemcsak úgy tudták érvényesíteni befolyásukat, hogy kit nevezzen ki a pápa egy adott javadalomra, hanem úgy is, hogy kit ne nevezzen ki.²² A királyok felismerték ugyanis, hogy a javadalmak feletti rendelkezés, azaz a főkegyúri jog gyakorlása milyen pozitív eredményekkel jár a számukra: az igényelt és gyakorolt főkegyúri jog révén az egyházmegyék vezetői és természetesen jövedelmei felett lehetővé tette az ellenőrzést.²³

A későbbi adatok²⁴ alapján úgy tűnik, hogy több pályázó is akadt a zágrábi püspökségre: egyfelől a kincstartó, Vémeri Zsigmond leleszi²⁵ és budafelhévízi²⁶ prépost, másfelől pedig a királyi titkoskancellár, Szatmári György budai²⁷ és mislyei²⁸ prépost. A zágrábi székért folyó versenyből a

¹⁷ Az utolsó biztos adat 1499. jún. 25-i (DL 19982.), talán még aug. 11-én is élt, noha az év bizonytalan (DL 46500.), ellenben 1499. nov. 24-én (DL 101271.) már néhai.

¹⁸ Köblös József: *Szapolyai István Pápa írott végrendelete. = Istennek, Hazának, Tudománynak. Tanulmányok a 95 éves Nádasdy Lajos tiszteletére.* Szerk. Mezei Zsolt. Pápa 2008. 160.

¹⁹ Vö. az 1499. máj. 16-i (DL 36107.) és 1499. nov. 7-i (DL 11013.) királyi privilégiumok méltóságsorával.

²⁰ Vö. 1499. máj. 12. (MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény [a továbbiakban: DF] 252025.), a püspökség kormányzói, Butkai Péter somogyi ispán és Podmanicki János királyi kamarások a király nevében 1499. máj. 15-én vették át Gomnec várát Kerecsényi György várnagytól (DF 232015.).

²¹ Tusor Péter szavaival élve: „a Szentszék az egyházi javadalmak betöltésénél [...] jogilag elismerte is a *supplicatio/commendatio/postulatio* formáját, illetve *ad instantiam* történő *nominatiót*, ami a gyakorlatban mind jobban kegyúri bemutatásként, vagyis kötelezően elfogadandó *praesentatió*ként működött, amely után Róma csak elvétele tagadta meg az *institutio canonicát*.” (Tusor Péter: *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században. = Várad, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk. Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba, 2004. [Analecta Mediaevalia II.] 297.) Vö. még Tusor Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században.* Bp.–Róma 2005. [Collectanea Vaticana Hungariae I/3.] 27.

²² Tusor: *A bíborosprotektori intézmény* 296.

²³ Uo. 295.

²⁴ Vö. Giulio Cesare Cantelmo ferrarai követ 1500. febr. 3-i jelentésével. (Arhivio di Stato Modena [a továbbiakban ASM], Ambasciatori b.3/23,1. [www.vestigia.hu, Infocus 1457.]

²⁵ Kezdetben a prépostság commendátora (1493. szept. 2.), majd prépostja, az utolsó konkrét adatot leleszi prépostságára 1498. dec. 3-ról ismerem (*A Perényi család levéltára 1222–1526.* Közveteszi Tringli István. Bp., 2008. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.] 688. sz.), az 1499-es okleveleiben csak mint „prépost” szerepel (1499. szept. 24.: DF 235110.; 1499. dec. 22.: DF 204081.) Vö. Kubinyi András: *Hivatalnokkarrier a XV. század végén: Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök. = Főpapok, egyházi intézmények és vallássság a középkori Magyarországon.* Bp. 1999. (METEM könyvek 22., a továbbiakban Főpapok, egyházak) 161–170.

²⁶ 1498. szept. 6. (DL 46447.) – 1499. okt. 20. (DL 88843.), vö. még az előző jegyzettel!

²⁷ 1498. nov. 3. (DL 57821.) – 1499. nov. 7. (DL 11013.) Vö. Köblös József: *Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.)* Bp. 1994. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12.) 330; személyére lásd még Tóth-Szabó Pál: *Szatmári György primás (1457–1524).* Bp. 1906. (Magyar Történeti Életrajzok XII/1–3.).

²⁸ 1498. nov. 10. (*Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára.* Közrebocsátja a római magyar történeti intézet, IV. Bp., 1908. [a továbbiakban Mon. Rom. Vespri.] 88.)

háttér-megállapodások révén Vémeri került ki győztesen, noha, köszönhetően a veszprémi püspökség megüresedésének, Szatmári sem lett vesztes. A titkoskancellár a veszprémi szék mellé, nyilván kárpótlásul, megkapta az addig Vémeri által viselt felhévízi prépostságot is.²⁹ A királyi kinevezések az év végén, az udvar pozsonyi tartózkodása³⁰ során születhettek meg: Vémeri december 22-én ugyanis még prépostként,³¹ 1500. január 12-én viszont zágrábi püspökként,³² míg Szatmári december 23-án, Szapolyai István végrendeletének kiegészítésében³³ ugyancsak új stallumával már veszprémi püspökként szerepelt. Ugyanakkor Szatmárinak a budai és mislyei – ez utóbbit meg lehet, már korábban elvesztette – prépostságát kellett „leadnia”. Az előbbit az a Bacskai Miklós kapta,³⁴ aki két évvel korábban már találkozott ugyanilyen helyzetben Szatmárral: 1497–1498 fordulóján a mislyei préposti címét kellett átadnia Györgynek,³⁵ míg ő az egi várbán lévő Szent Péter társaskáptalan prépostságával³⁶ vigasztolódott. Bacskai Miklós karrierjének állomásait figyelembe véve minden bizonnyal Bakóc Tamás egi püspök, majd esztergomi érsek embere lehetett: Miklós ungi főesperesként kezdte pályafutását 1484-ben, majd az 1490-es évek elején elnyerte a mislyei, utána, 1497 végén pedig az egi kisprépostságot.³⁷ (Figyelemre méltó, hogy ez időben akkor történt, amikor Bakóc Tamás főkancellártól elvették a királyi pecséteket és Szatmári Györgynek adták.³⁸) 1498 elején e minőségében az uralkodó követségbe küldte testvérehez, Zsigmond lengyel királyhoz,³⁹ illetve 1501–1502-ben tagja volt az Ulászló király aráját Magyarországra hozó küldöttségnek.⁴⁰ A prépostságok csereberéje révén elnyert budai stalluma azonban korántsem elégítette ki Bacskai becsvágyát, ő püspökségre vágyott, ezen óhaja a körülmények szerencsés és többszöri összejátszása folytán rövidesen teljesült. Az újdonsült zágrábi püspök, Vémeri Zsigmond ugyanis kinevezése után alig másfél hónappal, miután február elején már betegeskedett,⁴¹ pár nap múlva, 1500. február 9-én meghalt.⁴² Halála újabb kört indított a püspökségek betöltése terén.

Ulászló király 1500. február 24-i levelével Losonci Zsigmondnak adta a Bacskai Miklós szerémi püspöki kinevezésével megüresedett budai prépostságot.⁴³ Igen ám, de a szerémi püs-

²⁹ Vö. Giulio Cesare Cantelmo ferrarai követ 1500. febr. 3-i jelentésével (ASMo, Ambasciatori b.3/23,1. [www.vestigia.hu, Infocus 1457.]). 1500. ápr. 1-jén már kötelezettséget vállalt az annata megfizetésére. (Cameralia II. 1347. sz.) Az 1500. máj. 8-i törvény 31. cikkelye értelmében élete végéig megtarthatta a prépostságot (CJH I. 661.).

³⁰ A kérdésre alább még visszatérek.

³¹ DF 204081.

³² DF 245296.

³³ *A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. Közreadja Neumann Tibor. Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak) 257.

³⁴ Az első adat javadalomviselésére az 1500. febr. 3-i követjelentésből ismert (ASMo, Ambasciatori b.3/23,1. [www.vestigia.hu, Infocus 1457.]).

³⁵ Szatmári prépostságára az első adat 1498. nov. 10-ről ismert (Mon. Rom. Vespr. IV. 88.).

³⁶ Az első adat 1498. jan. 16-ról ismert (DL 38749.), 1496. szept. 27-én még mint mislyei prépost szerepelt (Mon. Rom. Vespr. IV. 70.).

³⁷ Méltóságviselésére lásd C. Tóth Norbert: *Az egi káptalan archontológiája 1387–1526*. Turul LXXXVIII(2015). 49.

³⁸ Bónis Gy.: *i. m.* 312.

³⁹ Iványi Béla: *Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez*. Történelmi Tár VII (1906). 167.

⁴⁰ Györkös Attila: *II. Ulászló házassága és a francia diplomácia*. Acta Academiae Agriensis Nova series, Sectio Historiae XXXIX (2012). 99.

⁴¹ Vö. Giulio Cesare Cantelmo ferrarai követ 1500. febr. 3-i jelentésével. (ASMo, Ambasciatori b.3/23,1. [www.vestigia.hu, Infocus 1457.])

⁴² Kubinyi: Vémeri Zsigmond 168.

⁴³ *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez*. I–II. Szerk. Varjú Elemér, Iványi Béla. Bp. 1908–1928. (a továbbiakban Bánffy) II. 361.

pökség élén ekkor, legalábbis egy királyi privilégium méltóságsora szerint még Csáki Miklós állt,⁴⁴ azaz februárban kizárt dolog, hogy megtörtént volna az áthelyezés. Mindezt erősíti az is, hogy a királyi kinevezőlevelet Bakóc Tamás esztergomi érsek csak hónapokkal később, június 11-én írta át (és ezzel hagyta jóvá),⁴⁵ valamint az, hogy Bacskai április 2-án szerepel először szerémi főpapként.⁴⁶ Tehát ahhoz, hogy Bacskai elfoglalhassa a szerémi püspöki széket, szabadná kellett azt tenni, ebben „kapóra jött”, hogy a zágrábi egyházmegye ismét nélkülöztesse a vezetőjét, ezért annak élére az addigi csanádi püspököt, Szegedi Lukácsot helyezték át.⁴⁷ Az így megüresedett csanádi székbe Csáki Miklós,⁴⁸ míg a szerémibe Bacskai Miklós került.

Lássuk ezek után mi történt Várdai Ferencel! Mint láttuk, az 1490-es évek legvégén a dombói apátságot tartotta kezén, de Köblös Józsefnek az egyházi középírástól szóló munkájában egy ekkor viselt másik javadalmára is ráakadhatunk. Köblös szerint 1495-ben Várdai elnyerte Ulászló királytól a fehérvári örkanonokságot, miután az addigi *custos* Vítus Rasmant az országgyűlés határozata értelmében – amely szerint külföldiek, amennyiben nem tartózkodnak székhelyükön, nem viselhetnek Magyarországon egyházi javadalmat⁴⁹ – megfosztotta attól. Ugyanakkor, amint arra a szerző felhívja a figyelmet, Rasman egészen 1498. augusztus legvégéig hivatalban maradt, míg ellenben Várdai először csak 1500. október elején mutatható ki az örkanonoki javadalomban; ennek ellenére mégis úgy gondolta, hogy Várdai korábban elfoglalta a javadalmat, de a kettőjük között folyó pereskedés miatt Vítus is használta a címet.⁵⁰ Várdai hivatalviselésének – Köblös által megállapított – kezdete a Fraknoi Vilmos által az Oláh-formuláskönyvből kiadott oklevélén nyugszik: ennek dátumát a benne szereplő, a fentebb idézett György-napi országgyűlésen hozott határozat alapján tette Fraknoi az 1495-ös évre.⁵¹ Önmagában ezen egyetlen érv alapján az 1495. évhez kötés meglehetősen problémás, mivel ilyen határozatot 1498-ban (56. tc.)⁵² és 1500-ban (35. tc. 1. §)⁵³ is hoztak. Ugyancsak kizárja fehérvári örkanonokságát egy másik adat: az uralkodó ugyanis 1498. május 27-én – minden bizonnyal Bakóc Tamás javaslatára – az esztergomi székeskáptalan komáromi főesperességét a hozzákapcsolt kanonoksággal együtt, Várdai Aladár Ferencnek adta.⁵⁴ Alább idézendő adataink alapján azt ténylegesen is elfoglalta,⁵⁵ márpedig két ilyen javadalmat egy időben senki sem viselhetett.⁵⁶ Sőt valójában hármat, mert mint emlékezhetünk rá, Ferenc a század végén már a dombói apátság jövedelmeit élvezte.

⁴⁴ 1500. márc. 25. (DL 98266.)

⁴⁵ Bánffy II. 366.

⁴⁶ Fögel József: *II. Ulászló udvartartása (1490–1516)*. Bp. 1913. 107.

⁴⁷ Első zágrábi említése saját oklevelében: 1500. ápr. 15. (Tkalčić III. 5.), előtte való napon még csanádi püspökként szerepelt (Mon. Rom. Vespri. IV. 92.).

⁴⁸ Első említése: 1500. máj. 8. (CJH I. 669.)

⁴⁹ Vö. 1500. évi 30. tc. (CJH I. 580–581.)

⁵⁰ Köblös: *Egyházi középírtegy 375.* (120. sz.) — Ha ugyanakkor megnézzük a Rasman Vítusnál leírtakat, akkor ott azt találjuk, hogy 1498-ig biztosan ő volt az örkanonok, és Várdai 1500-ban kapta meg a javadalmat (Köblös: *Egyházi középírtegy 361.* 85. sz.). Várdaira lásd még Vekov Károly: *Egy erdélyi reneszánsz püspök és a gyulafehérvári székesegyház kincstára*. = *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kvár 1996. 525–548., tisztségei: 531.

⁵¹ Fraknoi Vilmos: *Oklevéltár a magyar kegyúri jog történetéhez*. Bp. 1899. 58.

⁵² CJH I. 626–627.

⁵³ CJH I. 662–663.

⁵⁴ DL 82137.

⁵⁵ Vö. DL 82171.

⁵⁶ Vö. Stephanus Sipos: *Enchiridion Iuris Canonici*. Bp., 1947. 144–145.

Ha mármost a dombói apátság nyomán folytatjuk kutatásunkat, akkor a Zichy család levéltárában további, minket érdeklő oklevelekre akadhatunk. Geréb Péter fentebb idézett levele után pár nappal a király is írt Ferencnek, amiben közölte vele, hogy „másik levelében a dombói apátság ügyében meglehetősen sokat írt már neki, mégis most, hogy világosabban kifejezze akaratát, Borsvai Balázs palotást küldi hozzá, hogy tájékoztassa az ügyben. Megparancsolja neki tehát, hogy a palotása által elmondottakat ne csak elhiggye, hanem aszerint is cselekedjen, illetve hajtsa végre; másként pedig, mint ahogy világosan megmondta és tanácsolta, semmiképpen se merjen tenni.”⁵⁷ Az igen fenyegető hangvételű parancs alapján a korábban küldött levelében a király minden bizonnyal a dombói apátság visszaadására szólította fel Várdai Ferencet, illetve valamelyik családtagját, talán apját, mivel Ferenc ekkor már Itáliában volt.⁵⁸ A palotás kiküldése már az apátság tényleges átadásának az igényét fejezhette ki: amint az megszokott volt, a király megbízottjai révén foglaltatta le a gazdálanná vált világi és egyházi javakat.⁵⁹ A dombói apátság (kormányzásának) elvesztésével Várdai azonban nem lett kegyvesztett a királyi udvarban, éppen csak új javadalom után néztek számára. Geréb Péter szavai a jelek szerint tehát nem csupán Csáki megnyugtatóására szolgáltak, hanem tényleges elhatározást is takartak. Ennek egyik első lépése, mint láthattuk, az apátság visszaadása volt, amelyet aztán nem sokkal később követett a második: az uralkodó 1500. március 20-i oklevelével ígéretet tett Várdai Aladár Ferencnek, hogy a legközelebb megüresedő királyi kegyuraság alá tartozó prépostságot vagy főesperességet, avagy más egyházi javadalmat neki adja.⁶⁰ A tinta még meg sem száradt az oklevélen, amikor is ugyanezen a napon kibocsátott másik levelével Ulászló király megparancsolta Frangepán Gergely fehérvári prépostnak, hogy az örkanonoki javadalmat vegye el Vítus Rasmantól – Miksa császár udvari papjától⁶¹ – és adja át Ferencnek.⁶² Az indoklásában hivatkozott egyfelől a korábbi években (*superioribus annis*) a főpapokkal és bárókkal, valamint az ország nemeseinek egyetemével hozott örök érvényű határozataira⁶³ (amely szerint külföldiek nem viselhetnek és birtokolhatnak magyarországi javadalmat), másfelől pedig arra, hogy Vítus külföldi, ráadásul csak néha vagy éppen sohasem tartózkodik itt.⁶⁴ Az adomá-

⁵⁷ „quamvis per alias litteras nostras super abbatia de Dombo satishabunde tibi scripserimus, tamen ut aperius voluntatem nostram in negocio ipsius abbatie intelligas, nonnulla etiam per hunc fidelem nostrum Blasium Borsway, aulicum nostrum tibi in facto eiusdem abbatie intimavimus. Mandamus id circo fidelitati tue serie presentium firmissime, quatinus ea, que idem aulicus noster in negocio huiusmodi abbatie tibi dicit non solum credere, verum etiam facere et exequi debeas. Et aliud, prout nos manifeste offendere non queris et quieti tue consulere cupis, in hoc nulla ratione facere presummas” – 1500. febr. 27., Buda (DL 82162., „Commissio propria domini regis”).

⁵⁸ Vö. DL 82171., 82163.

⁵⁹ Lásd erre a kalocsa-bácsi érsekség és az egri püspökség példáját, C. Tóth Norbert: *Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához.* = „Erősségénél fogva várépítésre való” *Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére.* Szerk. Juan Cabello, C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 68.) 368–371.

⁶⁰ DL 82164., „Wladislaus rex / manu propria scripsit”.

⁶¹ Vö. DL 82167; Köblös: Egyházi középréteg 361.

⁶² DL 82165., „Wladislaus rex / manu propria scripsit”. Ez lehetett a Fraknoi Vilmos által a „kassai” (azaz Oláh Miklós-féle) formuláskönyvből kiadott oklevél eredeti példánya.

⁶³ „unacum domini prelati et baronibus necnon universitati nobilium totius huius regni nostri Hungarie, id decrevimus et conclusimus pro perpetuaque lege et decreto eiusdem regni nostri in perpetuum duraturo, stabiliendum duximus” – Uo.

⁶⁴ „ut nemo hominum extraneorum in hoc regno nostro aliqua beneficia ecclesiastica tenere et possidere possit neque valeat, ex quo autem honorabilis Vítus Roznar, custos illius ecclesie vestre Albensis, alienigena et extraneus est et nunquam vel raro residet” – Uo.

nyozást az uralkodó az országgyűlés ideje alatt, április 28-án, immáron az akkor folyó *dieta* határozatára⁶⁵ hivatkozva megismételte,⁶⁶ majd két nap múlva értesítette erről az örkanonokság birtokain élöket is.⁶⁷ A fehérvári örkanonokság elnyerésének idején – sőt pontosan e napon⁶⁸ – Várdai Aladár Ferenc már Padovában tartózkodott, ahol megkezdte tanulmányait az egyetemen. A fehérvári káptalan okleveleiben az örkanonoki tisztségben először – mint láttuk – 1500. október 6-án,⁶⁹ míg utoljára 1508. november 13-án⁷⁰ mutatható ki. Kérdés mindezek után, hogy mi történt esztergomi javadalmával. Az teljesen bizonyos, hogy 1500-ban még a kezében volt a komáromi főesperesség, mivel Padovából küldött levelében arra kérte apját, Várdai Miklóst, hogy minden évben küldje el neki az abból származó jövedelmet.⁷¹ Közvetett adatok⁷² alapján úgy látszik, hogy Várdai Ferenc vagy – ahogyan az esztergomi székeskáptalanban nevezték⁷³ – Aladár 1512-ig megtartotta javadalmát.⁷⁴

Egyházi javadalmi gyarapodásával és egyetemi tanulmányai befejezése után — valószínűleg ismét Bakóc Tamás érsek, király főkancellár révén — sikerült bejutnia a királyi titkárok sorába. A királyi titkárokat minden bizonnyal az uralkodó nevezte ki, de pontos feladatkörük meghatározása máig nagy adóssága a magyar intézménytörténeti kutatásoknak.⁷⁵ Egyvalami látszik velük kapcsolatban biztosnak: a Jagelló-korban a titkárok száma az idő előrehaladásával folyamatosan növekedett.⁷⁶ Várdai Ferenc — a kutatás mai állása szerint — először 1507. május 26-án fordul elő e minőségében, és ettől kezdve mintegy két éven át, utoljára 1509. április 20-án, több-kevesebb rendszerességgel találkozunk nevével a királyi oklevelek szövege alatti

⁶⁵ „in generali decreto nostro ordinatum sit et conclusum, ut nullus omnino hominum externe et aliene ac forensis nationis beneficium ecclesiasticum in hoc regno nostro Hungarie tenere et habere possit, quodque nos pro rato et firmo roboravimus ex consilio igitur et voluntate dominorum prelatorum et baronum totiusque regni nostri nobilium in hac presentia dieta festi Beati Georgii martiris in campo Rakos representantium” – DL 82167., vö. 1500. évi 35. tc. 1. § (CJH I. 662.).

⁶⁶ 1500. ápr. 28., Buda (DL 82167. „Commissio propria domini regis”).

⁶⁷ 1500. ápr. 30., Buda (DL 82166. „Commissio propria domini regis”).

⁶⁸ Lásd 1500. márc. 20-án Padovából apjához, Várdai Miklóshoz írott levelét.

⁶⁹ Köblös: Egyházi középréteg 376. (DF 268263.)

⁷⁰ DL 82285.

⁷¹ „peto, ut non dilat mittere pecunias de archidiaconatu Strigoniensi”, illetve a levél utóiratában: „Dionisium vero presbiterum nos fecimus in litteris nostris certiorem de rebus archidiaconatus Strigoniensis, propter ea dominatio vestra poterit ab ipso intelligere, quid sim facturus de is. Breviter ista est intentio nostra de archidiaconatu Strigoniensi, ut omnio volumus illius proventus huc ad Italia nobis singulis annis mittere et administrare, peto, ut in istis aliquam difficultatem non faciat” – DL 82171.

⁷² A jegyzőkönyvben az „ellátmányban” részületeket vagy „vezetéknevükkel”, vagy méltóságuk megnevezésével sorolták fel egy adott jövedelemtípusnál, 1512-ig az azonos jövedelemnél mindig külön-külön feltüntették a komáromi főesperest és Körmen di (Jánost), lásd például 1509-ben és 1511-ben is, amikor a „komáromi” nem volt jelen Szent Adalbert nyolcadán, „Körmen di” viszont kapott jövedelmet (*Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis. Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve [1500–1502, 1507–1527]*. Edidit László Solymosi. Bp., 2002. [a továbbiakban *Registrum Strig.*] 83, 92–93.) — Mindezekhez szintén közvetett bizonyítékként hozzávehetjük még Ulászló király 1507. nov. 23-i oklevelét, amelyben az esztergomi káptalannak adta a birtokukban lévő Esztergom megyei Bajon helységben rejlő királyi jogot; az oklevélkiállítási parancsot nem más, mint Várdai Ferenc fehérvári örkanonok, királyi titkár továbbította a kancelláriába (DF 236335.).

⁷³ Lásd 1500. (*Registrum Strig.* 63., „Aladar”) 1510. ápr. 23–30. Uo. 87., „Aladar” nem volt jelen Szent Adalbert nyolcadán Esztergomban.

⁷⁴ *Registrum Strig.* 96–97. Utóda a főesperességben Körmen di János kánonjogi doktor lett, aki 1513. jún. 15-től adatolható (Uo. 98.).

⁷⁵ Vö. Kubinyi András: *A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében*. Gesta VI (2006). 3–7. 22.

⁷⁶ Vö. Szilágyi Lóránd: *A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526*. Turul XLIV (1930). 48, 52.

jobb oldalon, illetve nevezi így magát saját leveleiben.⁷⁷ Királyi titkári állása kiváló lehetőséget nyújtott számára, hogy folyamatosan a király közelében tartózkodjon: például 1508. október 2-i, Budán kelt leveléből megtudhatjuk, hogy az uralkodó a pestis miatt elhagyta a várost és a Csepel-szigetre ment gyermekeivel, ahol hat vagy nyolc napot tölt majd el, hogy aztán továbbmenjen Pozsonyba.⁷⁸ S valóban, Várdai – csakúgy, mint Ulászló király⁷⁹ – október 13-án Vácott,⁸⁰ november elején már Pozsonyban,⁸¹ 13-án pedig Nagyszombatban tartózkodott.⁸² Miután a király elhagyta Magyarországot, Várdai is vele tartott Prágába. Az „uralkodó-közeliségnek” nemsokára meglett a haszna: egyfelől az egyházi rangsorban lépett feljebb, másfelől pedig elérkezett világi pályájának csúcására. Mielőtt azonban ezeket ismertetném, királyi titkárságával összefüggésben ki kell térnem egy másik, elvben ugyanekkor viselt újabb egyházi javadalmára.

Fügedi Erik a 15. századi főpapokról készített tanulmányának adattári részében – sajátos mindenféle forrásra hivatkozó jegyzet nélkül⁸³ – arról írt, hogy Várdai 1508–1509-ben háji prépost volt.⁸⁴ A kérdés eldöntése korántsem egyszerű, mivel a hájszentlőrinci prépostok névsora meglehetősen hiányos: a századfordulón Pozsegavári István fia, Miklós állt a társaskáptalan élén.⁸⁵ Őt Beriszló Péter királyi titkár követte, aki 1502. augusztus 12-én mutatható ki először.⁸⁶ A problémák itt kezdődnek, mivel Péter javadalomviselésének vége nem határozható meg egyértelműen. Az biztos, hogy 1504. szeptember 16-án még háji prépostként ment követségbe Dalmáciába,⁸⁷ 1507. január 25-én pedig már biztosan a székesfehérvári Szűz Mária-társaskáptalan prépostja volt.⁸⁸ (A hájszentlőrinci prépostság élén 1507. november 5-én már egy bizonyos Ferenc nevű – aki minden bizonnyal azonos a Fügedi Erik által Várdai Ferencnek nevezett préposttal – királyi titkár állt.⁸⁹) A köztes két és fél évben Beriszló

⁷⁷ 1507. máj. 26. (DL 21717.), 1507. aug. 5. (DL 46810., relatio), 1507. nov. 23. (DF 236335., relatio), 1507. dec. 8. (DF 248063., relatio), 1508. ápr. 2. (DL 82276., saját levél) 1508. júl. 19. (DL 82279., saját levél), 1508. júl. 31. (DF 247110., relatio), 1508. aug. 23. (*A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára*. I. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. Bp. 1937. 559., relatio) 1508. szept. 3. (DF 281949., relatio), 1508. szept. 4. (DL 66614., relatio), 1508. okt. 13. (DL 37844., relatio), 1508. nov. 6. (DL 82283., saját levél), 1509. ápr. 10. (DL 82294., kincstartói kinevezése).

⁷⁸ „maiestas regia [...] se unacum liberis maiestatis sue serenissime movit e Buda et primum hospitium fecit in insula Chepel, non quod ad partes inferiores regni maiestatis sue proficiscere vellet [...] Ideo voluit se simul cum filiis suis ad insulam Chepel transferre et ibidem a data presentium per octo dies aut sex ad minus perseverare, [...] deinde post peractos istos dies recta cogitat ire et deliberavit omnino unacum filiis sue maiestatis Ponium versus nec alibi moram aliquam protracturus” (DL 82282.).

⁷⁹ A király Pozsonyban: 1508. okt. 26. (*Moravské Zemské Desky 1480–1566. II. Kraj Olomoucký*. Vydal, úvodem, poznámkami a rejstříky opatřil Dr František Matějka. H.n., 1947. 170.) – nov. 5. (DF 227641., „Commissio propria domini regis”); Nagyszombatban pedig nov. 23-tól (DF 226178.) mutatható ki, de Várdai levele alapján már két héttel korábban ott lehetett.

⁸⁰ DL 37844., királyi oklevélen reláció.

⁸¹ DL 82283.

⁸² DL 82285.

⁸³ Ennek okára lásd az alább idézendő munkájának első jegyzetét.

⁸⁴ Fügedi Erik: *A XV. századi magyar püspökök*. Történelmi Szemle VIII(1965). 491. A javadalomra vonatkozó adatot azután mind Köblös József (Egyházi középréteg 376.), mind pedig Vekov Károly (*i. m.* 531.) átvette.

⁸⁵ 1499. aug. 18., 1500. szept. 4., lásd Tóth-Szabó Pál: *Magyarország a XV-ik század végén a pápai supplicatiók világnál*. (III. közl.) Századok XXXVII (1903). 221.

⁸⁶ DL 4648., ugyan Köblös József (Egyházi középréteg 337.) Winkler Pálra hivatkozva 1500-tól számítja prépostságát, de erre semmilyen konkrét forrás sincs.

⁸⁷ DL 94648.

⁸⁸ DL 65684. – Köblös József (Egyházi középréteg 337. 8. jegyz.) 1507. febr. 2-i adatot ismert.

⁸⁹ DF 276788.

Péter nevével meglehetősen beszédes időpontban találkozunk először: egy 1505. június 21-én kelt királyi oklevélen szerepel újra relációja, de prépostsága nevének feltüntetése nélkül (*Relatio magistri Petri Beryzlo prepositi, secretarii regie maiestatis*).⁹⁰ Ettől kezdve egészen 1507 elejéig az általam ismert további 17 darab relációjában⁹¹ ugyanígy szerepel! Ha mindezek után figyelmünket a fehérvári prépostokra fordítjuk, ott azt látjuk, hogy 1504-től Anna királyné jövedelemkezelőjének, Jean de Gozonnak⁹² – magyarosan Melák Jánosnak – a kis-korú fia, Gilibert de Gozon viselte a javadalmat.⁹³ A préposti cím elvesztését Köblös József Anna királyné, illetve Gilibert szüleinek halálához kötötte, mivel egyfelől a préposti címet 1506. augusztusában még viselte, másrészt Beriszló csak 1507 elején szerepel először fehérvári prépostként.⁹⁴ Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy a fehérvári káptalan saját okleveleiben utoljára 1505. május 18-án címezik Gilibertet prépostnak, és az 1506-ból származó említések apja és anyja végrendeleteiből ismertek; ráadásul Beriszló Péter nagyjából ez időtől (mint láttuk, 1505. június 21-től) kezdve szerepel „csak” prépostként. A fentiek alapján könnyen elképzelhetőnek tartom, hogy az uralkodó elvette Giliberttől a javadalmat és azt már ekkor Beriszlónak adta. Ezt alátámasztani látszik az ekkori meglehetősen képlékeny belpolitikai helyzet is (ne feledjük, a rákosi végzés évében járunk); sőt, mint ismert, az 1505. évi Mihály-napi országgyűlés egyik határozata szerint egyházi javadalmakat külföldiek a továbbiakban nem kaphattak.⁹⁵

Bárhogyan is történt, egy kérdésre még nem adtam választ: volt-e háji prépost Várdai Ferenc, avagy nem? Az a bizonyos Ferenc hájszentlőrinci prépost – akit Várdaival volt szokás azonosítani – a királyi oklevelek relációs jegyzetében (*Relatio venerabilis magistri Francisci prepositi Sancti Laurentii, secretarii regie maiestatis*) 1507. november eleje és 1508. május vége között mutatható ki.⁹⁶ E jegyzeteket azonban egyfelől közrefogják, másfelől kiegészítik Várdai Ferenc relációi.⁹⁷ Éppen ezért, mivel nehezen elképzelhető, hogy Várdai, ha valóban elnyerte volna a prépostságot, akkor továbbra is fehérvári örkanonokságát, vagy ha igen, akkor a *custosi* méltóságát a prépostival cserélgetve használta volna, kijelenthető, hogy Várdai Ferenc nem volt hájszentlőrinci prépost, és a két Ferenc két különböző személyt takar. Mindemellett az is meglehetősen szokatlan lenne, ha a „vezetéknevét” valamilyen okból fél éven keresztül nem tüntették volna fel a kancelláriai jegyzetekben. A „vezetéknev” hiánya alapján viszont felvetődik egy megfontolásra alkalmas lehetőség: mivel a királyi titkárok között az 1500-as évek első évtizedében csak két Ferenc keresztnevű ismert (Várdai és Szeremlényi), így a Ferenc nevű háji prépost azonos lehet az 1510-ben nemességet nyert és

⁹⁰ DL 71525.

⁹¹ 1505. júl. 20. (DL 62974.), szept. 6. (DF 224494.), szept. 8. (DL 105082. = 106917.), okt. 16. (DL 21494., DF 257885.), nov. 12. (DF 219152.), 1506. márc. 17. (DF 232198.), máj. 6. (DL 26115.), júl. 10. (DL 21582.), okt. 16. (DL 33023.), okt. 29. (DL 93725.), nov. 25. (DF 263931., DL 107776.), dec. 4. (DF 261943.), dec. 5. (DL 21643.), dec. 6. (DL 72109.), dec. 11. (DL 62979.)

⁹² Személyére lásd a korábbi irodalommal Györkös A.: *i. m.* 101–102.

⁹³ Köblös: Egyházi középréteg 349.

⁹⁴ Köblös: Egyházi középréteg 349.

⁹⁵ Lásd erre Kubinyi András: *Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyia ideológia. Századok CXL*(2006). 362–363., 365. (a cikkely).

⁹⁶ 1507. nov. 5. (DF 276788.), 1507. dec. 29. (DL 97597.), 1508. febr. 2. (DL 8061.), 1508. márc. 28. (DF 279788.), 1508. ápr. 11. (DL 30257.), 1508. máj. 21. (DL 98127.).

⁹⁷ Lásd a 77. jegyzetet!

onnantól kezdve Szeremlényinek⁹⁸ nevezett Ferenc erdélyi préposttal.⁹⁹ E Ferenc valamikor 1508 őszén¹⁰⁰ már elnyerte az erdélyi préposti címet, és Várdaihoz hasonlóan ő is királyi titkárként kísérte el a királyt Prágába.¹⁰¹

Visszatérve immáron Várdai Ferenc pályájának emelkedéséhez, lássuk először egyházi karrierjének újabb állomását: valamikor 1508. november végén¹⁰² elhunyt Bakóc Tamás unokaöccse, Szatmári Ferenc győri püspök. Az egyháznagyát vesztett püspökséget a király lefoglaltatta, majd javait Bakóc kormányzására bízta, illetve egészen pontosan ötezer aranyforint fejében elzalogosította.¹⁰³ Ugyanakkor a püspökség élére 1509. április 10. előtt¹⁰⁴ a szintén Prágában tartózkodó Gosztonyi János addigi váci püspököt¹⁰⁵ nevezte ki, míg az így megüresedett váci főpapi széket pedig nem másnak, mint Várdai Ferenc királyi titkárnak adta, aki a jelek szerint ezzel együtt kilépett a királyi titkárok karából, és elnyerte a tanácsosi címet.¹⁰⁶ Váci püspöki kinevezése után röviddel az uralkodó leváltotta az addigi királyi kincstartót, Battyányi Benedeket, és Várdait tette meg a hivatal élére.¹⁰⁷ Mivel a kinevezés Prágában kelt, így az nem rögtön lépett életbe, ahhoz előbb Várdainak vissza kellett térnie Magyarországra. Hazajövetelére valamikor nyár közepén került sor, mivel Battyányi Benedek 1509. június elején még kincstartóként az az évi hadiadó ügyében intézett levelet Kanizsai György dalmát–horvát–szlavón bánhoz.¹⁰⁸ Az új kincstartó első – Budán kelt – kiadványát több mint egy hónappal későbből, július 20-ról ismerjük,¹⁰⁹ jóllehet Ulászló király Cobor Márton kamarás bizonyos vojnikjainak adómentessége ügyében június 22-én már Várdainak adott parancsot.¹¹⁰ A fenti adatainkkal némileg szemben áll, hogy az uralkodó a kincstartói hivatal élén történt váltásról csak július 28-án értesítette a szászokat.¹¹¹ Amennyire nem ismerjük a

⁹⁸ A birtok Bodrog megyében fekszik!

⁹⁹ Kubinyi: Királyi titkárok 7.

¹⁰⁰ Az első adat 1508. nov. 26-ról, az erdélyi káptalan oklevelének méltóságsorából ismert (DL 46879.).

¹⁰¹ Az első adat királyi titkárságára Prágából, 1509. máj. 2-ról van (DL 37850.).

¹⁰² Horváth Richárd: *Győr megye hatóságának oklevelei 1318–1525*. Győr 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 1.) 27.

¹⁰³ 1509. jan. 25. (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Erdődy lt. 4-7-24.), vö. Horváth R.: *i. m.* 33.

¹⁰⁴ DL 82294., vö. Ulászló király 1509. máj. 9-én kelt oklevelének kancelláriai jegyzetével: „Wladislaus rex manu propria scripsit.” alul: „Joannes Gozthon postulatus Iauriensis, secretarius regius” (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Erdődy lt. 1-2-2.).

¹⁰⁵ Utolsó említése 1509. jan. 20. (DL 103084., „Lecta per me reverendissimum dominum Iohannem Gozthon episcopum Vaciensem, secretarie regie maiestatis”).

¹⁰⁶ Az első említése a kincstartói kinevezéséből van (DL 82294.).

¹⁰⁷ „nos videntes et cognoscentes propria nostra experientia fidem integritatem, dexteritatem et vehemens nobis sacraeque corone nostre serviendi studium fidelis nostri reverendi domini Francisci Warday, secretarii et consiliarii nostri, eidem officium et administrationem thesaurarius inlyti regni nostri Hungarie, quod hucusque a maiestate nostra ex nostra annuentia collatione et voluntate fidelis noster magnificus Benedictus de Bathyan durante nostro beneplacito tenuit et administravit, matura nostra superinde deliberatione habita, plena auctoritate et facultate ... similiter nostro beneplacito durante dedimus et contulimus” – DL 82294., titkospecsét, „Wladislaus rex / manu propria scripsit”.

¹⁰⁸ DL 25515. (1509. jún. 4.).

¹⁰⁹ DL 82297. (a Temesváron állomásozó palotásoknak fizetése ügyében intézkedett).

¹¹⁰ DL 46895., Prága, függő titkospecsét, „Relatio reverendi domini Michaelis episcopi Boznensis, secretarii regie maiestatis; Michael Kesserew”.

¹¹¹ „ad officium thesaurarius regni nostri Hungarie [...] Franciscum Varday electum ecclesie Vacienensis priore deposito iamdiu eligerimus” – DF 245672, Prága, „Commissio propria domini regis”.

hivatal elnyerésének hátterét,¹¹² annyira nem tudjuk elvesztésének okát sem: Várdai Ferenc tényleges kincstartósága csupán egy évig, 1510. június 29-ig tartott, amikor ismét Battyányi Benedek került a tisztségbe.¹¹³

Világi pályája a kincstartóságba történt rövid kirándulás után nem folytatódott, ellenben egyházi karrierje töretlenül haladt előre. Várdai Ferenc okleveleiben ugyanis 1513. július 10-től¹¹⁴ már választott és megerősített erdélyi püspöknek írta magát. Székváltása az utókor számára mégsem egészen problémamentes: 1514. április 24-én ugyanis ismét, még egyszer utoljára váci püspöknek címezte magát,¹¹⁵ jóllehet utóda, Szalkai László egy 1513. augusztus 9-i királyi oklevél relációs jegyzetében már e püspökség választott vezetőjeként szerepel.¹¹⁶ Ráadásul másfél hónap múlva, szeptember 25-én kiadott levelében éppen Várdai Ferenc erdélyi püspök említi – igaz név nélkül – Szalkait mint *dominus Waciensist*.¹¹⁷ Ezek alapján annyit bizton állíthatunk, hogy 1513 nyarától már nem Várdai volt a váci püspök. Kérdés azonban, hogy mikor foglalta el az erdélyi püspökséget? Mint láttuk, júliusban már így címezte magát. A püspökségben elődje a hivatalban lévő nádor, Perényi Imre fia, Ferenc volt, aki forrásaink alapján az erdélyi székből a váradi egyházmegye élére került,¹¹⁸ amely viszont Thurzó Zsigmond 1512. szeptember 12-i halála¹¹⁹ óta üresedésben volt.¹²⁰ Felmerül a kérdés, hogy miért nem Várdai került a váradi püspöki székbe, hiszen az ekkor éppen betöltetlen volt. Sajnos az általam ismert források erre egyelőre nem adnak választ, ám arra igen, hogy mikor születhetett meg a döntés a püspökségek cseréjéről. Várdai Ferenc több érdekes levele közül most minket az érdekel, amelyet egy hónappal erdélyi püspökként való feltűnése előtt, még váci püspöki minőségében adott ki 1513. június 12-én. E levélben Ferenc kötelezettséget vállalt arra, hogy Perényi Imre nádornak és fiának, Ferenc erdélyi püspöknek 1511. szeptember 1-je és 1512. szeptember 1-je között felhalmozott 2000 forintnyi, fuxoi János (*Jean de Foix*) bordeauxi érsek felé fennálló tartozását augusztus 15-ig megfizeti az érseknek vagy emberének, Le Blanc Jánosnak (*Johanni Leblank familiari et procuratori*).¹²¹ Röggvest felmerülhet a kérdés, hogy milyen tartozása lehetett a Perényieknek az érsek felé. A levélben annyi szerepel: *ratione pensionis episcopatus*. A *pensio* (*pensare*) szó sok mindent jelenthet (fizetés, bér, eltartás),¹²² de közelebbi megfejtésében sokat segíthet számunkra az a tény, hogy tudjuk, fuxoi János — minden bizonnyal a püspökség 1505. októberi üresedésének kezdeté-

¹¹² Az oklevél végén, a kinevező rész (*dedimus et contulimus*) után azonban egy zavarba ejtő tagmondat áll: „quas [scl. litteras – kiegészítés tőlem: C. T. N.] propter absentiam prenominati fidelis nostri Benedicti Bathany eidem electo Waciensi iam nominato de necessitate duximus dandas et concedendas.”

¹¹³ „ipse dominus Benedictus ex officio ipsius thesaurarius, quod rursus de voluntate regie maiestatis assumere debebit” – DL 82317. (Várdai Ferenc kincstartó Tatán kelt kötelezvénye.) Battyányi már egy 1510. máj. 26-i, Ötvös várból írt levelében kincstartónak nevezi magát (DL 46942.).

¹¹⁴ DL 82366.

¹¹⁵ DL 89041.

¹¹⁶ DF 246219.

¹¹⁷ DF 271586.

¹¹⁸ Az első adat erre egy 1513. okt. 17-re keltezett királyi privilégium méltóságsorában van, amelyet azonban a hátlapi *Registrata* jegyzet szerint csak 1514-ben vezették be a Királyi Könyvbe (DL 101467.).

¹¹⁹ Kubinyi András: *Budai Kakas János és történeti feljegyzései*. = Uő: *Főpapok, egyházak i. m.* 211.

¹²⁰ 1512. szept. 6. (DF 282621., fol. 56a) – 1513. márc. 31. (DF 234643.), királyi privilégium méltóságsorában: 1512. okt. 18. (DL 24906.).

¹²¹ DL 82364.

¹²² Vö. *Glossarium Mediae et Infimiae Latinitatis Regni Hungariae* jussu et auxiliis Academiae Litterarum Hungaricae condidit Antonius Bartal. Lipsiae, 1901. 482. 3. hasáb.

től¹²³ testvére, Anna királyné közbenjárására – a püspökség adminisztrátora volt,¹²⁴ illetve az maradt a nádor fiának kinevezése, 1508. május vége¹²⁵ után is (noha a püspökséget valójában, mivel Ferenc még kiskorú volt, apja, a nádor emberei irányították¹²⁶). Így arra gondolhatunk, hogy a Perényiek nem rendezték az adminisztrátor fizetését. Mindenesetre a tartozás átvállalása – úgy tűnik – egyik előfeltétele volt az erdélyi püspökség elfoglalásának (a Perényiek távoztása után – 1513 júniusában – a püspökség kormányzója Vingárti Horvát János volt¹²⁷), és mint az utána látható, júliusban már valóban Várdai volt a tényleges püspök. Várdai Ferenc ettől kezdve egészen haláláig, amely valamikor 1524. október végén következett be, állt az erdélyi egyházmegye élén.¹²⁸

Várdai Aladár Ferenc egyházi javadalmai és világi tisztségei

dombói apátság kormányzója	1495. u. (DL 82161.) – 1500. II. 27. (DL 82162.)
komáromi főesperes, esztergomi kanonok	1498. V. 27. (DL 82137.) – 1512. (Registrum Strig. 96–97.)
fehérvári örkanonok	1500. III. 20. (DL 82165.) – 1508. XI. 13. (DL 82285.)
váci püspök	1509. IV. 20. (DL 82294.) – 1513. VI. 12. (DL 82364.)
erdélyi püspök	1513. VII. 10. (DL 82366.) – 1524. X. 25. (DL 89199.) ¹²⁹
királyi titkár	1507. V. 26. (DL 21717.) – 1509. IV. 20. (DL 82294.)
királyi tanácsos	1509. IV. 20. (DL 82294.) –
királyi kincstartó	1509. IV. 20. (DL 82294.) – 1510. VI. 29. (DL 82317.)

¹²³ Thurzó Zsigmond Szatmári György váradi püspök Budán, 1505. okt. 20-án kelt rendelkezését záradék formájában mint *postulatus* váradi püspök megerősítette (DL 26666.), ami alapján elképzelhető, hogy váradi püspöki kinevezése ekkor már eldöntött tény volt a királyi udvarban — ezt támogatja, hogy pápai kinevezése 1505. dec. 19-én kelt, míg a Szentszék felé fizetendő járandóságainak kifizetésére 1506. jan. 28-án vállalt kötelezettséget (Cameralia I. 323. sz.) —, jöllehet a tasnádi vikárius 1506. febr. 18-i oklevelében még ő szerepel erdélyi püspökként (DL 82240.); vö. még Wenzel Gusztáv: *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc. Négy egykorú püspök a Bethlenfalvi Thurzó családból, 1497–1540.* Bp., 1878. (Értekezések a történeti tudományok köréből VII/9.) 11–18.

¹²⁴ Kimutathatóan 1506. márc. 30-tól (Cameralia I. 326. sz.).

¹²⁵ Perényi Ferenc erdélyi püspökségére az első adatot 1508. máj. 27-ről ismerem (DL 39337.).

¹²⁶ A gyulafehérvári udvarbíró (*provisor curie Albensis*) Perényi Imre familiárisa (*factor Albensis*), Homorogdi Miklós volt, kimutathatóan 1509. nov. 28-án (DF 245989.), 1510. ápr. 9-én (DF 246010.), 1511. jan. 31-én (*Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykarolyi gróf Károly-család oklevéltára III.* Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. Bp. 1885. 73.) és 1512. febr. 4-én (DF 277726.).

¹²⁷ DF 246061. (Az adatot Neumann Tibornak köszönöm.)

¹²⁸ Lakatos Bálint: *Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1523–1525).* Századok CXLIV (2010). 425. — Végrendeleteire és annak végrehajtására lásd korábbi tanulmányomat, C. Tóth Norbert: *Várdai Ferenc erdélyi püspök végrendeletének utóélete.* = *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig.* Szerk. Garda Dezső. Csíkszereda, 2011. 73–115.

¹²⁹ Kiadása C. Tóth: Várdai Ferenc 87.

The Career of Ferenc Várdai before Becoming Bishop of Transylvania (A Prosopographic Case Study with an Archontology)

Keywords: Ferenc Várdai, ecclesiastical career, bishop of Transylvania, royal secretary

In the present paper, based on a collection of archontological and prosopographic data, the author reconstructs Aladár Ferenc Várdai's ecclesiastical and secular career leading to his position of bishop of Transylvania.

It is little known that the first step of his ecclesiastical career was not the position of treasurer canon (*custos*) of the chapter of Székesfehérvár. As a first step, Várdai was awarded the income from the abbacy of Dombó (1495–1500), then, enjoying the support of the archbishop of Esztergom, Tamás Bakóc, he was elevated to the position of archdeacon of Komárom (1498–1512) in the cathedral chapter of Esztergom. Only later, in the spring of 1500, was he appointed treasurer canon of the chapter of Székesfehérvár, which position he held until 1508. In the spring of 1507, Várdai was appointed royal secretary and held the office for two years, until receiving the positions of bishop of Vác and royal treasurer (1509). He served as royal treasurer for only one year. In the summer of 1513, after having come to an agreement with Palatine Imre Perényi, father of the earlier bishop of Vác, the underage Ferenc Perényi, Várdai exchanged his bishopric to the title of bishop of Transylvania, which he kept until his death in October 1524.

The earlier literature attributed the provostry of Hájszentlőrinc to Várdai, which has to be corrected in the light of the findings of the present paper: this office was held in 1507–1508 by another royal secretary, Ferenc Szeremlényi (provost of Transylvania from 1508).